

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

по професионално направление 3.5. – Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание, библиография – История на книгата)

от Валентина Милчова Миткова

с тема „Авторство и канон в българската книжнина (1878 – 1944). Жените авторки”

рецензент: проф. дфн Милена Кирова

Валентина Миткова е редовен докторант към катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика на Софийския университет. Тя представя дисертационен труд с обем 217 страници, състоящ се от Увод, три глави, Заключение и Библиография. Авторефератът е направен според изискванията на жанра и представя адекватно дисертационния труд. Приложеният списък с публикации, свързани с темата на дисертацията, съдържа пет заглавия и така отговаря на въведения стандарт.

Изследователският обект на дисертационния труд – така както го заявява авторката в своя Увод – е „литературната активност на българските жени, анализирана в границите на периода, обхващащ времето от последната четвърт на XIX век до 40-те години на XX век”. Акцентите, които структурират това иначе широко поле, са дефинирани като „проследяване на спецификите ѝ, на нейната критическа и публична рецепция, на домогванията ѝ до национална представителност”, реализирани през методологическата решетка на „релацията авторство – йерархия на половете”. Ясно е, че става въпрос за просторна тематика, която предразполага към обзорен преглед на голям брой разнородни явления, случили се в темпоралната продължителност на близо осем десетилетия.

Уводът на практика предполага посоката, в която ще бъдат направени обобщителните заключения на изследването, с което превръща своя методологически подход в идеологическо оръжие за пре(о)ценка на културноисторическата действителност. „Целта на анализа е да демонстрира

начина, по който [релацията авторство – йерархия на половете се проявява в] разнородни прояви на полово настойничество в полето на литературното [като] механизъм за устойчиво есенциализиране на женското авторство, за интегрирането му в термините на второстепенност, аматьорство, пигмалионовски сюжети” и т.н. Националноисторическият фон, върху който се случва сюжетът на цялото изследване, е производството и функционирането на българския литературен канон – „трудно подвижна, както пише дисертантката, доказала консерватизма си във времето структура, разкриваща проблематичното битие на българските пишещи жени, перспективите им за достъп до символния ред на високите културни ценности, възпрепятстваната им публична видимост”.

Разбира се, такива са същността и функциите на всеки литературен канон, той по дефиниция има рестриктивен характер и може да бъде само консервативен, той като е базиран върху идеята за „универсални” и „вечни” ценности в националното битие. Тематиката на дисертацията, ако се опитам да обобщя, попада в една сравнително нова област на българското литературознание, разработвана едва през последните двадесетина години. И макар че вече съществува корпус от текстове, който ни позволява да говорим за появата на традиция, проблематиката все още е актуална, тематиката – недоизследвана, перспективите – отворени към нови подходи. В този смисъл дисертационният труд на Валентина Миткова има своето място в българската хуманитаристика и позволява да бъдат разработени и задълбочени нови наблюдения, нови посоки във вече очертания периметър.

Дефиниран по начина и в посоката, която вече показах с цитати, обаче, подходът на работата не попада точно в полето, определено като „история на книгата”, както твърди авторката, а по-скоро в полето „история на българската литература”. Въпреки това дисертацията ще се стреми да бъде „и на двете места” – по-скоро последователно, отколкото едновременно, както ще стане ясно с тематичното разпределение на трите основни глави. Впрочем малко след средата на увода авторката сама съзнава това разминаване и се опитва да избяга от него, като предефинира целта и обекта на своята работа през нейния методологически фокус: „Стъпвайки върху двете основополагащи за фокуса му полета – история на книгата и история на жените/половете, настоящото изследване анализира женското авторство, изхождайки от по-общите теми за автора и литературния канон в българския следосвободенски контекст, мислени в концентрично съжителство, като предпоставящи се”. Оттук и концептуалната структура на работата, разгръщаща така очертаните тематични звена в последователност и взаимовръзка.

Първа глава – „Авторът, авторството и авторските прави – опит за генеалогия на концептите и проследяване на еволюционната им траектория” – има за своя тематика едно огромно и добре разработено поле, което отдавна е изработило, обсъдило и наложило своя понятиен апарат, или съвкупност от „концепти”. При това положение главата може да бъде само преглед на дълга поредица от теории, школи и дебати (преки или задочни между техните основни тези). Първа част на тази глава има за цел (според заглавието си) да проследи развитието на понятията *автор* и *авторство* в литературнокритическите теории, но бързо след американската Нова критика преминава към френската школа на новия историзъм, оттам към социологията на Бурдийо, после идва ред на Фуко...

Втора част се връща назад към предмодерните възгледи за автора и неговата роля – чак до библейския Мойсей и неговите скрижали. Следва резюмирана история на книгопечатането, на „привилегиите върху книгопечатането” с примери от Англия, Франция и Германия – до европейския XVIII век, когато се появява модерното книгоиздаване. Един от фокусите на тази глава представлява „просвещенският дебат за произхода и същността на идеите, индивидуалния гений и собствеността в сферата на духовното”. Тук присъстват идеите и фигурите на големи просветители като Джон Лок, Дьони Дидро, Готхолд Лесинг, Йохан Готлиб Фихте и т. н. За пръв път се появява и „женската тема” – когато се споменава първата глава от съчинението „Основни принципи на правата в семейството” от Фихте, където се коментира женското авторство. Според немския философ обаче вторият пол не е способен на откривателство и философски прозрения, неговите авторски постижения могат да бъдат само в ограничената област на домашното възпитание, при това с подчертано популяризаторски характер. И тук, и в съчиненията на Гьоте се пропагандира необходимостта от полово настояничество, а „женската литературна (и интелектуална) активност закономерно остава в периферията на просвещенските рефлексии за произхода и същността на идеите, за собствеността в сферата на интелектуалното”.

Втора глава – „Авторът и авторството в български контекст. Литературният канон – авторитети, идеологеми и процеси на фиксиране” – засяга най-малко разработваната област в тематиката на цялата работа и прави известен принос в натрупването на знания за историята на българската култура. С помощта на литературни историци като Иван Радев, Николай Аретов, Катя Станева дисертантката локализира фигурата на българския автор, „мислена в термините на модерността”, през Възраждането, най-вече от втората четвърт на XIX век насам. Посочени са данни за развитието на българската литература

през 40-те години, а след това и върху българската книжнина през XIX век като цяло, върху основата на проучвания, направени от Ани Гергова, Красимира Даскалова и Николай Генчев.

Преброяването посочва, че сред книжовната дейност по време на Българското възраждане като авторки са се изявили четиридесет и две жени, само девет от които успяват да издадат книги. Като се има предвид обаче, че голяма част от българската литература през Възраждането е била анонимна, неподписана, ще се окаже, че възможността жените авторки да имат значително по-голям брой е силно вероятна, силно логична. От всичко това, което четем в дисертацията, и от това, което знаем за нравите и традициите на българските възрожденски писатели, можем да кажем, че модерните принципи на индивидуалното авторство (включително, а вероятно и още повече, на женското авторство) са лабилни, неустановени и често пренебрегвани за сметка на общоразпространени практики като побългаряването, адаптирането или откровеното присвояване.

Частта, посветена на авторството след Освобождението, е структурирана по същия начин. Върху проучвания, направени от Тодор Боров, Ани Гергова, Красимира Даскалова, авторката проследява появата и развитието на известни издателства и издатели; тук вече се налага по-активното присъствие на женски фигури като рано починалата, но изключителна София Юркова – издателка и преводачка на много успешната поредица „Мозайка от знаменити съвременни романи”.

Най-добрите свои качества на изследователка докторантката проявява в частта „Статутът и проявленията на следосвобожденския български автор”. Тук тя не разчита само на вече направени наблюдения и обобщения, а работи и с материали, публикувани в периодиката между двете световни войни, например статии от Тодор Влайков, Иван Радославов и Добри Немиров, помага си с документални текстове из събраните съчинения на Яворов, Ст. Михайловски, К. Гълъбов; дори издирва архивни свидетелства за размера на хонорарите, които са били изплащани на нашите автори. Любопитно е да се отбележи, че според тях на практика не са съществували разлики в заплащането на известните автори от двата пола.

Втората част на Втора глава прави онзи преход към полето на литературната история, за който вече стана дума по-рано в моята рецензия. Авторката тръгва от идеите за това що е литературен канон и литературна класика, минава през един дебат за тяхната същност (известните академични дискусии в САЩ през 80-те години), за да изгради кратка история на българ-

ския канон, започвайки с Възраждането. Симптоматична е жаждата по канон през 70-те години на XIX век, тя изразява едновременно срама от липсата на литературна традиция („ние, българите, сме останали най-подир от сичките народи в Европа, като изключим из това число арнаутите, цинцарите и самоедите” – пише Любен Каравелов във в. „Свобода”, – ние още нямаме пет книги, които могат да издържат критика; ние нямаме три книги оригинални, т.е. които могат да се нарекат български произведения, или българска книжевност”, и жаждата по „истинска” книжовност, от друга страна, като доказателство за принадлежността ни към семейството на цивилизованите народи. Авторката е проследила внимателно проявите на литературната критика през Възраждането и успява да съгради цялостна и убедителна представа за това какво нямаме и какво трябва да имаме на литературното поле. Именно върху тази основа на липсата ще се надгражда културата след Освобождението.

Частта, която следва възрожденската критика, се казва „Очертаване и утвърждаване на литературния канон от началото на XIX до 40-те години на XX век”. Тук очевидно има някаква грешка и „началото” вероятно е краят на XIX век, тъй като се започва именно с двете десетилетия непосредствено след Освобождението. Авторката използва текстове от известни христоматии и антологии на онова време, проследява написаното от критици като Пенчо Славейков, Боян Пенев, д-р Кръстев, издирва стари издания на по-малко известни антологии от началото на XX век, аргументира се чрез цитати от статии, отпечатани в тогавашната периодика. Изобщо, тази част, която се занимава с историята на българския литературен канон, според мен представлява най-доброто постижение на дисертационния труд, тъй като успява да съчетае цитирането на съвременни изследователи със знанието за малко известни съчинения от края на XIX – началото на XX век; тук издирването на оригинални материали и употребата на вече направени обобщения постига необходимото за един научен труд равновесие.

Към края на главата се появяват най-сетне и жените писателки; на три от последните страници се изброява тяхното присъствие в българското литературно пространство през 30-те години върху основата на няколко примера.

Последната, Трета глава е вече изцяло посветена на „жените авторки и женското писане”. Винаги съм си мислела, че това, което направихме за оформянето на някаква история на българската литература, написана от жени, през последните десетина години, е все още много хаотично и фрагментарно, но начинът на неговата употреба в тази дисертация ме накара да се почувствам горда, че сме написали едва ли не всичко, което може да бъде

написано. Главата на практика събира, резюмира и подрежда в по-кратка цялост вече наличните трудове върху история на жените и тяхното литературно творчество. Тя започва с просторно въвеждане на дисциплини като *история на жените* и *феминистични литературни изследвания*, споменавайки множество имена, термини и съчинения. Изходната концептуална позиция е традиционно феминистична: „Пристъпването на втория пол в полето на книжовното устойчиво се маргинализира, интерпретира се в контекста на аматьорството и дилетантството, а женската литературна продукция, третирана като второстепенна, най-често се обвързва с определени предписания за женственост, полова предопределеност” (с. 137). Това твърдение, макар че е вярно в основни линии, все пак прозвучава малко тотализиращо и ригидно. От подобна категоричност може би има нужда в българското културно пространство, което традиционно потиска разликите и отхвърля възможностите за алтернативен вид писане. И в същото време, за да бъде чул в подобен контекст, женският глас, включително като глас на изследователските усилия, поне така ми се струва, трябва да бъде по-сложен, по-богат на модуляции, по-внимателен към детайлите. Това би го предпазило от перспективата да остане нечул заради лесното обвинение в идеологическа предубеденост.

В следващите (и последни) петдесет страници дисертацията резюмира в последователен преразказ различни текстове от скромната ни традиция на „женска” литературна история.

Между достоинства на работата, които съм посочила до този момент, би трябвало да поставя и прецизно изготвения референтен апарат – много коректно цитиране под линия и отлично изготвена библиография в края на целия текст.

Като имам предвид усилията на дисертантката да събере и обобщи вече немалкия корпус от изследователски текстове върху история на българската литература, създадена от жени, да се ориентира в едно просторно културно-историческо поле, да се справи с голям брой школи и тенденции, да обхване две тематични посоки едновременно, както и наличието на отделни приноси моменти в нейния труд, предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на Валентина Милчова Миткова образователната и научна степен „доктор”.